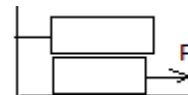

5-Erőtörvények

.1) Két 3 kg-os téglát fekszik egymáson az ábra szerint. $\mu=1/3$. Mekkora erővel lehet egyenletes mozgással kihúzni az alsó téglát? **(30N)**

Az alsó felületen a nyomóerő 60 N, a felsőn 30 N. A meginduláshoz mindkét felületnek csúsznia kell.

.2) Egy tárgyat 20 m/s sebességgel vagyunk képesek elindítani: vízszintes sík, súrlódásos felületen csúsztatva, avagy a sík felület adott pontjából alkalmas szög alatt elhajítva. Célunk, hogy az indítás helyétől minél nagyobb távolságra jusson a test.

- A hajítás után a test a leesés helyén marad! Melyik módszert érdemes választani a μ súrlódási együttható függvényében? ($\mu < 0,5$ esetén csúsztatassuk)
- (Csak érettségi előtt állóknak!) Legyen most $\mu=0,2$, és essen az elhajított test a súrlódásos felületre úgy, hogy ütközéskor merőleges sebességkomponensét elvesztve, a felületen tovább csúszhat. Alkalmas szögben hajítani, avagy kezdettől csúsztatni érdemes? **(hajítani)**

- A hajításkor legnagyobb távolság 45° -os szög esetén adódik, nagysága könnyen számolható (v_0 és g segítségével). Csúszáskor a súrlódás μg lassulást okoz, amiből a megállási idő és út számolható. (μ , v_0 és g segítségével).
- A hajításos mozgásnál a mozgás két részből áll. A hajításszöge a hajítás távolságát, és az utána megmaradó sebességet, és ezzel csúszással megtett további távolságot is meghatározza.

A teljes távolság α függvényében: $d(\alpha) = \frac{v_0^2}{g} \left(2 \sin \alpha \cos \alpha + \frac{\cos^2 \alpha}{4\mu} \right)$. Ennek maximuma adja a hajítással elérhető legnagyobb távolságot. (Nem $\alpha=45^\circ$ -nál!)

Alkalmazzuk a $\sin 2\alpha$ és $\cos(\alpha/2)$ -re vonatkozó azonosságokat: $d(\alpha) = \frac{v_0^2}{4\mu g} + \frac{v_0^2}{g} \left(\sin 2\alpha + \frac{1}{4\mu} \cos 2\alpha \right)$, majd a megszokott trükköt alkalmazva, és $\mu=0,2$ -t felhasználva alakítsuk át: $d(\alpha) = \frac{5v_0^2}{4g} + \frac{v_0^2 \sqrt{41}}{g} \left(\frac{4}{\sqrt{41}} \sin 2\alpha + \frac{5}{\sqrt{41}} \cos 2\alpha \right) = \frac{5v_0^2}{4g} + \frac{v_0^2 \sqrt{41}}{g} \sin(2\alpha + 51,34^\circ)$. Ennek maximuma $2,841 \frac{v_0^2}{g}$. Ezt kell összehasonlítani a csúsztatással elérhető távolsággal.

.3) Lehet-e a csúszási súrlódási együttható nagyobb a tapadási súrlódási együtthatónál? **(nem)**

Tegyük fel, hogy $\mu > \mu_0$, és hassunk az m tömegű testre a felülettel párhuzamosan olyan F erővel, mely között van μmg és $\mu_0 mg$ -nek. Milyen lesz a mozgása?

.4) Az asztalon M tömegű téglát fekszik, rajta pedig egy m tömegű. A alsó téglát vízszintesen F erővel húzzuk. Az asztalon a súrlódási együtthatók: μ_{o1} illetve μ_1 , míg a téglák között μ_{o2} illetve μ_2 . Az F erő nagyságát 0-ról indulva, folyamatosan növeljük (akkor sem csökkentjük, ha közben a téglák mozgása hirtelen megváltozik).

- Vizsgáljuk meg, hogyan függ az F erő értékétől a két téglát mozgása! Ábrázoljuk az F erő függvényében a téglák gyorsulásait.
- Határozzuk meg a téglák gyorsulását az alábbi esetekben:
  - $M=0,5 \text{ kg}$, $m=0,3 \text{ kg}$; $\mu_{o1} = \mu_{o2} = \mu_1 = \mu_2 = 0,2$ esetben az $F = 1 \text{ N}$; 2 N ; 4 N erők mellett.
(0 és 0; 0,5m/s² és 0,5m/s²; 3,6m/s² és 2m/s²)
  - $M=1 \text{ kg}$, $m=2 \text{ kg}$; $\mu_{o1}=0,4$, $\mu_1=0,35$, $\mu_{o2}=0,2$, $\mu_2=0,15$ esetben az $F = 10 \text{ N}$; 15 N , 20 N erők mellett.
(0 és 0; 1,5m/s² és 1,5m/s²; 4m/s² és 1,5m/s²)
  - $M=1 \text{ kg}$, $m_2=2 \text{ kg}$; $\mu_{o1}=0,6$, $\mu_1=0,35$, $\mu_{o2}=0,2$, $\mu_2=0,15$ esetén az $F = 10 \text{ N}$ ill. 20 N mellett.
(0 és 0; 6,5m/s² és 1,5m/s²)

- Amíg az alsó téglát meg nem csúszik, addig a felső sem. Így az alsó felület csúszik meg először, $F_1 = \mu_{o1}(m+M)g$ húzóerőnél. Jelölje a kialakuló gyorsulásokat a és A !

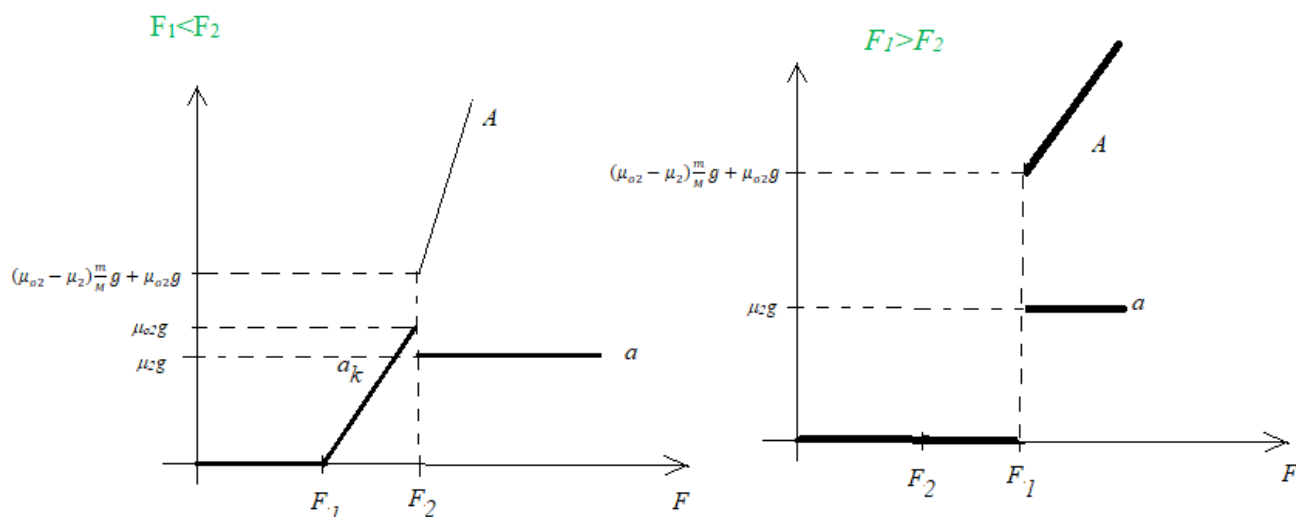
Ha közben a felső felület nem csúszik, akkor együtt gyorsulnak, $a_{\text{közös}} = F/(m+M) - \mu_1 g$ gyorsulással. Ennek azonban az a feltétele, hogy a két téglát között működő $K = ma = Fm/(m+M) - \mu_1 mg$ erő ne haladja meg a tapadási súrlódási erő maximumát: $\mu_{o2} mg$ erőt. Mivel K lineáris függvénye F -nek, ez F növelésével mindig be fog következni. A téglák egymáson történő megcsúszásakor F értéke: $F_2 = (\mu_{o2} + \mu_1)(m+M)g$.

A fenti határon túl tovább növelve F -et, mindkét felület csúszik, a testekre ható csúszási súrlódási erők miatt a felső és alsó test gyorsulása: $a = \mu_2 g$, illetve, $A = \frac{F}{M} - (\mu_1 + \mu_2) \frac{m}{M} g - \mu_1 g$.

A felső felület megcsúszása előtt ($F < F_2$) $a_{\text{közös}} = \mu_{02} g$, utána pedig ($F > F_2$) $a = \mu_2 g$, $A = (\mu_{02} - \mu_2) \frac{m}{M} g + \mu_{02} g$ nem azonosak.

Mivel általában nem nagy különbség van a tapadási és csúszási súrlódási együtthatók között, emiatt általában $F_1 < F_2$, ennek felel meg a bal oldali ábra. Itt mindhárom lehetséges eset előfordulhat (mindkét felületen csúszás, avagy egyikén sem, avagy csak az alsónál).

Alkalmassá súrlódási együtthatók esetén azonban $F_1 > F_2$ is előfordulhat (jobb o. graf.), amikor csak két eset van: mindkét felület csúszik, vagy egyik sem, lehetetlen együtt gyorsulni.

b)

- $F_1 = 1,6 \text{ N}$, $F_2 = 3,2 \text{ N}$
- $F_1 = 12 \text{ N}$, $F_2 = 16,5 \text{ N}$
- $F_1 = 18 \text{ N}$, $F_2 = 16,5 \text{ N}$

.5) Az asztalon M tömegű téglá fekszik, rajta pedig egy m tömegű. A **felső téglát** vízszintesen F erővel húzzuk. Az asztalon a súrlódási együtthatók: μ_{01} illetve μ_1 , míg a téglák között μ_{02} illetve μ_2 . Az F erő nagyságát 0-ról indulva, folyamatosan növeljük (akkor sem csökkentjük, ha közben a téglák mozgása hirtelen megváltozik).

a) Írjuk le, hogyan mozognak a téglák. Az F erő függvényében ábrázoljuk a téglák gyorsulását.

b) Határozzuk meg a téglák gyorsulását az alábbi esetekben:

- $m = 0,5 \text{ kg}$, $M = 0,3 \text{ kg}$, $\mu_{01} = \mu_1 = 0,1$, $\mu_{02} = \mu_2 = 0,5$; $F = 0,5 \text{ N}$ illetve 1 N esetén.

(0 és 0; illetve 0,25 és 0,25 m/s^2)

- $m = 1 \text{ kg}$, $M = 5 \text{ kg}$, $\mu_{01} = 0,2$, $\mu_1 = 0,15$, $\mu_{02} = 0,4$, $\mu_2 = 0,35$; $F = 10 \text{ N}$. (0 és 6,5 m/s^2)

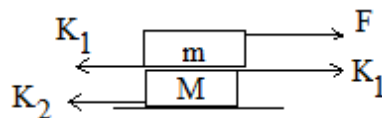
- $m = 3 \text{ kg}$, $M = 2 \text{ kg}$, $\mu_{01} = 0,2$, $\mu_1 = 0,15$, $\mu_{02} = 0,4$, $\mu_2 = 0,35$; $F = 10 \text{ N}$ avagy 15 N avagy 20 N .

(0 és 0 avagy 1,5 és 1,5 m/s^2 avagy 3,17 és 1,5 m/s^2)

Az 1. felületet mindig $(M+m)g$, a 2-dikát mg erő nyomja össze, meghatározva az elérhető $S_1 = \mu_{01}(M+m)g$ és $S_2 = \mu_{02}mg$ maximális tapadási súrlódási erőket, melyeknél a felületeken ébredő K_1 , K_2 tapadási súrlódási erők kisebbegyenlők. Csúszó felületeken az $S'_1 = \mu_1(M+m)g$ és $S'_2 = \mu_2mg$ csúszási súrlódási erők hatnak. Jelölje a testek gyorsulásának nagyságát a és A .

a) Amíg F kicsi, addig a két felületen tud ébredni olyan kicsi K_1 és K_2 súrlódási erő, hogy a felületek ne csússzanak meg: $F = K_1 = K_2$, $a = A = 0$. A meg nem csúszások feletétele: F ne haladja meg S_1 és S_2 egyikét se. Az F -et növelve, először a kisebbiket lépjük át S_1 és S_2 közül, ...

b) ...legyen ez S_2 , ekkor a felső felület megcsúszik. Ekkor a felső felületen a súrlódási erő S_2 -ről hirtelen a nála nem nagyobb S'_2 -re változik, és F további növelésére is ennyi marad. Ennek ellenereje már nem tudja megmozdítani az alsó testet, ha eddig S_2 sem tudta. Tehát F további növelésekor is az alsó test áll, a felső csúszik rajta. A feltétel: $S_2 \leq S_1$ és $F > S_2$. A gyorsulások: $a = F/m - \mu_2 g$ és $A = 0$.

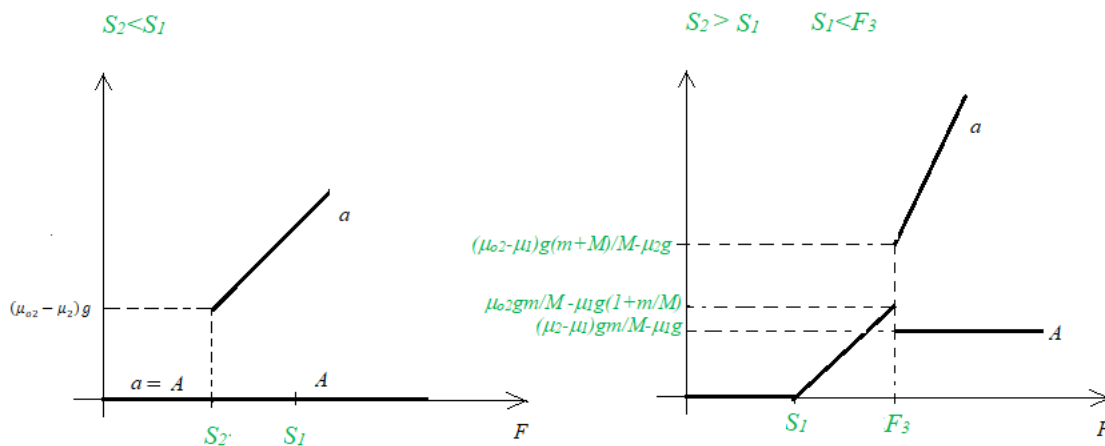
c) ...legyen ez S_1 , ekkor az alsó felület csúszik meg először, innentől kezdve az alsó csúszási súrlódási erő állandó, S'_1 lesz. Ezután F további növelése kiválthatja a felső felület megcsúszását is:

- i) Feltételezve, hogy a felső felület nem csúszik, azaz **együttesen gyorsulnak**, $a = A = F/(M+m) - \mu_1 g$ adódik és közöttük hat $K = F \cdot M/(M+m) + \mu_1 mg$ kényszererő, Ámde: $K \leq S_2$ szükséges a meg nem csúszáshoz. Ebből $F \leq F_3 = (\mu_2 - \mu_1)mg(M+m)/M$ adódik. Tehát az együttes gyorsulás pontos feltétele: $S_1 \leq S_2$ és $S_1 < F \leq F_3 = (\mu_2 - \mu_1)mg(M+m)/M$.

[Az $F_3 < S_1$ eset $S_1 \leq S_2$ mellett nem fordulhat elő, ugyanis ekkor $\mu_{01} < \mu_1$ adódna.]

[Felmerülhet a kérdés, hogy nem kell-e még feltételül szabni azt is, hogy az alsó is csúszásban maradjon, azaz $K > S'_1$? Nem, hiszen ez automatikusan teljesül, ugyanis $K < S'_1$ feltételezés F és K kapcsolata miatt F -re $F < \mu_1(M+m)g = S'_1$ -vel lenne egyenértékű, amiből $S'_1 < S_1$ miatt $F < S_1$ adódna, ami ellentmondana c)-pontbeli feltevésünknek.]

- ii) Amennyiben a felső felület is megcsúszik, akkor a két test rájuk ható F és S'_2 illetve S'_2 és S'_1 erők hatására gyorsulnak: $a = F/m - \mu_2 g$, illetve $A = (\mu_2 - \mu_1)gm/M - \mu_1 g$. Ennek pontos feltétele: $S_1 \leq S_2$ és $S_1 < F$ és $F_3 < F$.

.6) Egy 80 kg tömegű ember a vízszintessel 60° -os szöget bezáró kötél végét húzva, egy állócsiga segítségével akar felemelni egy terhet. Legfeljebb mekkorát tud felemelni, ha a talpa alatt $\mu_0 = 0,2$? (23,77kg)

A kötélen függő test egyensúlyban van, a kötel mindkét végével ugyanakkora erőt fejt ki. Bontsuk komponenseire a kötel által az emberre kifejtett erőt. Alkalmazzuk a meg nem csúszás feltételét a nyugvó emberre.

.7) Az asztal és a test között a súrlódási együttható 0,4. Az testet az asztallal 75° -os szöget húzóerővel szeretnénk odébb húzni.

- Mekkora legyen ez az erő? (0,620 mg)
- És ha ellentétes irányú nyomóerőt alkalmazunk? (-)
- Mekkora lehet a nyomóerő vízszintessel bezárt szöge ahhoz, hogy a test megcsússzon? (max. $68,2^\circ$)

A húzó és nyomóerőt komponensekre kell bontani, majd kihasználni, hogy a test nyugalomban van, majd alkalmazni a meg nem csúszás feltételét.

.8)

- Teherautó nyugalomból indul, 3 s-ig 4 m/s^2 a gyorsulása, majd az elért sebességgel mozog tovább. Kezdetben egy láda állt a rakfelületén. $\mu = \mu_0 = 0,25$. Hol lesz a láda a kocsin az indulástól számított 4,5 s és 6 s múlva? (10,69 m, 10,80 m)
- A 12 m/s sebességű teherautó 4 m/s^2 lassulással fékez. Kezdetben egy láda áll a rakfelületén. $\mu = \mu_0 = 0,3$. Legalább milyen hosszú legyen a rakfelület az autón a láda előtt, hogy a láda ne ütközzön neki a rakfelület elejének? Mennyit mozdul el a láda a talajhoz képest a teljes folyamat alatt? (6 m, 24 m)

- c) Egy tálcán egy tárgy van, $\mu_0=0,4$, $\mu=0,3$. A tálcát kétszer akkora gyorsulással húzzuk, mint amekkora gyorsulásnál a tárgy megcsúszna rajta. Mennyit mozdul el a tárgy az asztalhoz képest, amíg beleütközik a tálca 50 cm távol lévő peremébe? **(30 cm)**

Ha a láda nem csúszik, akkor a tapadási súrlódási erő gyorsítja, de legfeljebb $\mu_0 g$ nagyságú gyorsulással tudná. Megcsúszás után célszerű a kocsihoz (tágyérhoz) képesti koordináta-rendszert használni (benn a relatív gyorsulással).

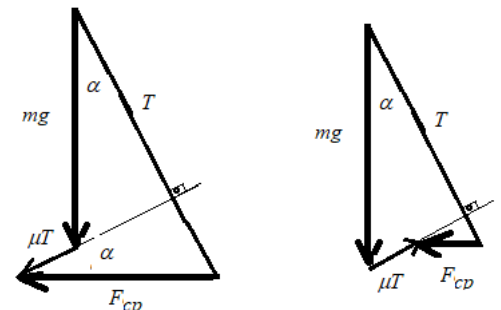
- a) Meg fog csúszni. Az első 3 s-ban a kocsihoz képest, hátrafelé $1,5 \text{ m/s}^2$ lesz a relatív gyorsulás, majd az ezalatt megszerzett relatív sebességét el fogja veszíteni $2,5 \text{ m/s}^2$ -es előre mutató gyorsulással, miközben hátrafelé csúszik.
- b) A láda megcsúszik. Az autó egy idő múlva megáll.
- c) Tekintsük a talajhoz viszonyított gyorsulásvektorok és a tárgy tálcahoz képesti gyorsulásvektorának kapcsolatát., Egyenlő idők alatt, nyugalomból indulva, az elmozdulások a gyorsulásokkal arányosak.

.9) Mekkora sebességgel haladhat az autó az $R=50 \text{ m}$ sugarú kanyarban a megcsúszás veszélye nélkül, ha...

- a) ... $\mu_0=0,5$ és az úttest vízszintes, **(max. 56,92 km/h)**
- b) ...súrlódás nincs, de az úttest 15° -os szöggel be van döntve, **(pontosan 41,67 km/h)**
- c) ..., $\mu_0=0,2$ és az úttest 15° -os szöggel be van döntve? **(20,44 km/h és 56,60 km/h között)**
- d) Van-e olyan reális súrlódási együttható, ami esetén a 15° -kal megdöntött úton lehetséges legkisebb és legnagyobb sebesség aránya 1:2? **($\mu=0,154$)**

A körmozgáshoz szükséges (sebességtől függő) centripetális (eredő) erőt az mg nehézségi erő, a talajra merőleges T tartóerő és a talajjal párhuzamos S tapadási súrlódási erő vektori összege biztosítja. A megcsúszás határán $S = \mu T$. Az elkészített vektorábrából mg és α segítségével kiszámolható a centripetális erő:

- a) $F_{cp} = \mu mg$
- b) $F_{cp} = mg \cdot \tan \alpha$
- c) $F_{cp} = 0,0645 mg$ illetve $F_{cp} = 0,4944 mg$
- d) Paraméteresen számolva $F_{cp} = mg \frac{\sin \alpha - \mu \cos \alpha}{\cos \alpha + \mu \sin \alpha}$ illetve $F_{cp} =$
- e) $mg \frac{\sin \alpha + \mu \cos \alpha}{\cos \alpha - \mu \sin \alpha}$ a két erő. Továbbá $F_{cp} \sim v^2$.

.10) *Egy m tömegű testet súrlódásos asztalon (μ_0) szeretnénk megindítani a lehető legkisebb húzóerővel, de ennek irányát szabadon megválaszthatjuk.

- a) Legalább mekkora erő szükséges, és milyen irányú legyen ez a minimális erő? Számoljunk paraméteresen! (Figyelem! A $\sin(\alpha+\beta) = \sin \alpha \cos \beta + \cos \alpha \sin \beta$ addíciós tétel ismerete szükséges!)
- b) $\mu_0 = 0,4$ esetén mekkora a húzóerő vízszintessel alkotott szöge és a minimális erő? **($21,8^\circ$; $0,3714 mg$)**
- c) Ha a minimális erő $0,5 mg$, akkor mekkora a súrlódási együttható? **($1/\sqrt{3}$)**

A testre ható erőket berajzolva a megcsúszás pillanatában, amikor a tapadási súrlódási erő maximális, továbbá a húzóerőt komponensekre bontva, az alábbi egyenletek adódnak az éppen megcsúszó testre:

$T + F \sin \alpha = mg$
 $F \cos \alpha = \mu_0 T$, ahol α a vízszintessel bezárt szög és F a húzóerő. (A megoldás után ellenőrizni kell, hogy $T \geq 0$ –e, azaz a test nem emelkedik-e fel a talajról?) Ebből $F(\cos \alpha + \mu_0 \sin \alpha) = \mu_0 mg$ adódik. A jobb oldal fix, így F akkor minimális, ha a zárójel maximális. Annak maximuma akkor van, ha $\alpha = 90^\circ - \varphi$, ahol $\sin \varphi = \frac{1}{\sqrt{1+\mu_0^2}}$.

A minimális erő: $F^{min} = \frac{\mu_0 mg}{\sqrt{1+\mu_0^2}}$.

.11) (Horváth Ádám ötlete nyomán) Egy nagyméretű, vízszintes síkú, ω szögsebességgel forgó korongon $m = 0,2 \text{ kg}$ tömegű testet $D = 20 \text{ N/m}$ rugóállandójú rugóval kapcsolunk a korong középpontjához. A rugó nyújtatlan hossza $r_0 = 0,1 \text{ m}$. A korongon $\mu_0 = 0,4$ a tapadási súrlódási együttható.

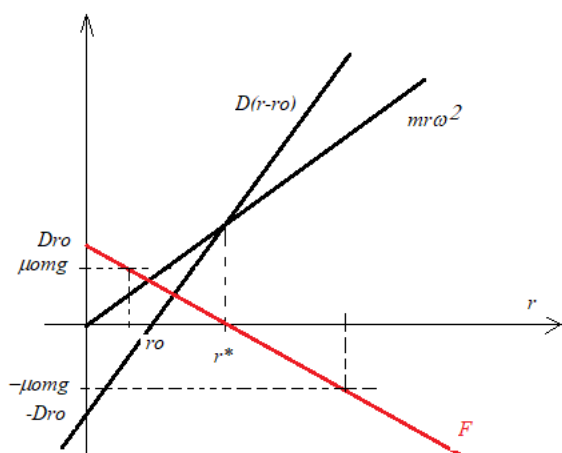
- a) Milyen nagyságú és irányú súrlódási erő hat a testre $\omega = 6/\text{s}$ szögsebesség esetén, ha $r = 0,2 \text{ m}$? **[0,56 N]**
- b) A középponttól milyen távolságban lehet nyugalomban a test a koronghoz képest, ha $\omega = 6/\text{s}$ **[0,094 m; 0,219 m]**
- c) És ha $\omega = 10/\text{s}$? **[nincs ilyen]**
- d) A középponttól milyen távolságban lehet nyugalomban a test a koronghoz képest, ha $D = 6 \text{ N/m}$ és $\omega = 7/\text{s}$? **[0 m; 0,053 m]**

- e) Ha nem túl nagy a forgás szögsebessége, azaz $D > m\omega^2$, akkor adjuk meg paraméteresen a legkisebb és legnagyobb lehetséges r távolságot, ahol a test a koronghoz képest nyugalomban lehet.

$$\left[\frac{Dr_0 - \mu_0 mg}{D - m\omega^2} \text{ és } \frac{Dr_0 + \mu_0 mg}{D - m\omega^2} \text{ avagy } 0 \text{ és } \frac{Dr_0 + \mu_0 mg}{D - m\omega^2} \right]$$

- a) A körmozgáshoz szükséges centripetális erőt és a rugóerő és a súrlódási erő eredője adja. A centripetális és a rugóerő is lineáris függvénye a test középponttól mért r távolságnak, így a szükséges súrlódási erő is az. A középpont felé mutató irányt pozitívnak választva, a súrlódási erő $F = mr\omega^2 - D(r - r_0) = -(D - m\omega^2)r + Dr_0$. Most $D > m\omega^2$ miatt a súrlódási erő r -nek negatív főegyütthatós lineáris függvénye és $Dr_0 > \mu_0 mg$.
- b) A súrlódási erő abszolút értéke legfeljebb $\mu_0 mg$.
- c) F súrlódási erőnek mindenütt 2 N-nak kellene lennie.
- d) Most $D < m\omega^2$ miatt a súrlódási erő r -nek pozitív főegyütthatós lineáris függvénye, és $Dr_0 < \mu_0 mg$.
- e) A súrlódási erőszükséglet r -nek negatív főegyütthatós lineáris függvénye, mely az $r=0$ helyhez tartozó Dr_0 értéktől kezdve szigorúan monoton csökken.

Ha $Dr_0 > \mu_0 mg$, akkor a lehetséges r értékek számára egy olyan intervallum adódik, melynek közepe $r^* = \frac{Dr_0}{D - m\omega^2}$, fél szélessége pedig $\frac{\mu_0 mg}{D - m\omega^2}$. Ha $Dr_0 < \mu_0 mg$, akkor már $r=0$ esetén is lehet nyugalom (a koronghoz képest).

.12) Egy nagyméretű, vízszintes síkú, ω szögsebességgel forgó korongon $m = 0,2 \text{ kg}$ tömegű testet D rugóállandójú rugóval kapcsolunk a korong középpontjához. A rugó nyújtatlan hossza $r_0 = 0,1 \text{ m}$. A korongon $\mu_0 = 0,4$ a tapadási súrlódási együttható. Adott r távolság esetén keressük meg azt a *minimális és maximális szögsebességet*, amelynél a test még nem csúszik meg a korongon!

- a) Legyen $D = 1 \text{ N/m}$, $r = 0,05 \text{ m}$. [0/s ; 8,66/s]
 b) Legyen $D = 1 \text{ N/m}$, $r = 0,3 \text{ m}$. [0/s ; 4,08/s]
 c) Legyen $D = 20 \text{ N/m}$, $r = 1 \text{ m}$. [29,33/s ; 30,66/s]

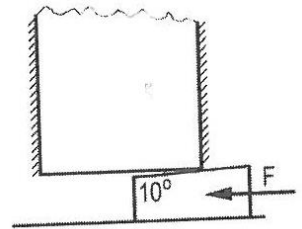
- d) Igen nagy r távolság esetén mekkora lehet a szögsebesség? $\left[\sqrt{\frac{D}{m}} \right]$

A centripetális erőt a rugóerő és a súrlódási erő eredője adja. A középpont felé mutató irányt pozitívnak választva, a súrlódási erő $F = mr\omega^2 - D(r - r_0)$. Mivel ez az ω^2 -nek lineáris függvénye, továbbá F a $[-\mu_0 mg, \mu_0 mg]$ intervallumba esik, ezért mindig egy intervallum adódik ω^2 számára. Nyilván ezen intervallum bal szélé nem lehet negatív.

.13) A $0,2 \text{ m}$ hosszú fonállal kikötött testet vízszintes felületen körpályára indítjuk 3 m/s kezdősebességgel. A test tömege $0,5 \text{ kg}$, a súrlódási együttható $0,4$.

- a) Mekkora szöggel fordul el a fonál az indulástól a megállásig? (**322°**)
- b) Mekkora a fonálerő az indítástól számított 0,6 s múlva? (**0,900 N**)

A test a kerület mentén lassul a súrlódási erő miatt.

.14) Egy oszlopot két fal között az ábra szerint 10° -os ékkel emelünk. A súrlódást csak az ék és a talaj között vesszük figyelembe, itt a súrlódási együttható 0,2. Az ék tömegétől tekintsünk el.

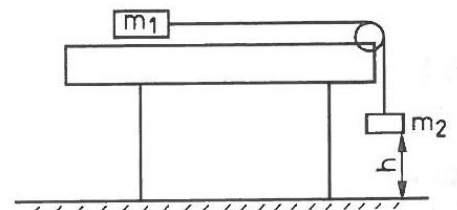
- a) Az oszlop egyenletes emeléséhez az ékre 1000 N nagyságú, vízszintes erővel kell hatni. Mekkora az oszlop tömege? (**265,7 kg**)
- b) Mekkora a munkavégzésünk hatásfoka az oszlop emelése közben? (**46,85 %**)
- c) Mekkora vízszintes erő szükséges az oszlop egyenletes süllyesztéséhez? (**62,91 N**)
- d) Mekkora legyen a súrlódási együttható, hogy az oszlopot fele akkora ékre ható erővel lehessen süllyeszteni mint emelni? (**0,529 vagy 0,0588**)

Az ék az oszlopra felületre merőleges erőt fejt ki (az oszlopra más erőnek is kell hatnia).

Az ékre a vízszintes tolóerő, a súrlódási erő és a talaj tartóereje hat.

Egyensúly van.

.15) Vízszintes asztallapra helyezett $m_1=10$ kg tömegű testhez csigán átvetett fonál végére függesztett $m_2=5$ kg tömegű testet kötünk. Kezdetben az m_1 tömegű test 3 m távolságra áll a csigától, m_2 tömegű test pedig $h=1,2$ m magasan van a talaj felett. Az asztallap és a rajta lévő test között a súrlódási együttható 0,3.

- a) Mekkora sebességgel ér a fonál végén függő test a talajra? (**1,78 m/s**)
- b) A csigától milyen távolságban áll meg az m_1 tömegű test? (**1,27 m**)

Előbb gyorsul a rendszer, amíg az első test földet ér, majd az asztalon lévő teste a súrlódás miatt elveszíti sebességét.

.16) Liftben gumikötelet megnyúlás nélkül, vízszintesen rögzítünk, majd nehezéket akasztunk a közepére. Az álló liftben a gumiszál 30° -os, a gyorsuló liftben 35° -os szögben hajlik lefelé a vízszinteshez képest. Milyen a lift gyorsulásvektora és merrefelé megy a lift (**6,37 m/s², sebesség iránya ismeretlen**)

A test kezdetben nyugalomban van, a (gumi)kötél ereje számolható, továbbá a kötél megnyúlása is.

Az új helyzetben előbb a kötél megnyúlása, majd ebből az új kötélerő számolható.

A most ható 3 erő eredője is számolható, mely a gyorsulást okozza.

.17) Nagy magasságból levegőben régóta eső golyó tömege 93 g, sugara 10 cm. Esés közben 36 km/h sebességű vízszintes szél fúj. A levegő sűrűsége $1,29 \text{ kg/m}^3$, alak tényező 0,225. Mekkora szögben és mekkora sebességgel csapódik a talajhoz a golyó? (**55,00°; 62,77 km/h**)

Hosszú idő után a test sebességének vízszintes komponense a szélsebességgel egyenlő lesz, (Vízszintesen csak a szél fejt ki erőt.)

Függőlegesen addig nő a sebesség, amíg a gyorsulás 0-vá nem válik. Ekkor a nehézségi erő tart egyensúlyt a függőleges közegellenállási erővel, amiből a függőleges sebesség számolható.

.18) Két azonos anyagú gömb egyikének sugara duplája a másikénak. Fonallal összekötjük, és nagy magasságból levegőben leejtjük őket. A kisebb golyó tömege m .

- a) Melyik lesz alul esés közben? (**nagy**)
- b) Mekkora erő feszíti a fonalat? (**0,8 mg**)

A nagy test sugara $2r$, tömege $8m$. Rájuk F_k és $4F_k$, ugyanis a sebesség azonos, a homlokl felületek aránya 1:4.

A két testből álló rendszer hosszú idő után egyensúlyban nvan: $9mg=5F_k$. Így $F_k= 1,8mg$.

Most a kicsi tesre a F_k és mg eredője felfelé hatna, ezt kell 0-ra kompenzálnia a kötelerőnek, ami így lefelé hat, tehát a kis test felül van.

.19) Egy 8 kg tömegű, üres merev falú gömbhéjba egy másik, 8 kg tömegű tömör gömböt teszünk. A rendszert nagy magasságból levegőben leejtjük. A közegellenállási erő a sebesség négyzetével arányos, 1 m/s^2 esetén 0,1 N.

a) Mekkora az elért legnagyobb sebesség? (**40 m/s**)

b) Ábrázoljuk a két test közötti nyomóerőt az elért sebesség függvényében. (**a sebességnek másodfokú függvénye, 0-80 N között**)

a) A testek közös gyorsulását a nehézségi és a (csak) nagy gömbre ható közegellenállási erő okozza.

Az idővel beálló állandó sebesség esetén már nincs gyorsulás.

b) Az esés során a két gömb között ható nyomóerő felelős azért, hogy a belső gömb nem g , hanem kisebb gyorsulással esik.

.20) A Merkúr pályájának fél nagytengelye $57,90 \cdot 10^6 \text{ km}$, fél kistengelye $56,66 \cdot 10^6 \text{ km}$, keringési ideje 74,8 nap. Mennyi a Merkúr területi sebessége? Mekkora sebességgel halad a Merkúr napközben és naptávolban? (**$1,595 \cdot 10^9 \text{ km}^2/\text{s}$; 69,38 km/s; 45,69 km/s**)

Az ellipszis területe $ab\pi$.

A lineáris excentricitás számolható: $c^2=a^2-b^2$. A távolságok napközben és naptávolban: $a-c$ és $a+c$. Alkalmazzuk Kepler II. törvényét.

Napközben a sebesség merőleges a vezérsugárra, a rövid Δt alatt a vezérsugár egyenlőszárú ($a-c$ szárú), $v\Delta t$ alapú háromszöget sírol.

.21) A Halley-üstökös pályájának fél nagytengelye $5700 \cdot 10^6 \text{ km}$, fél kistengelye $1080 \cdot 10^6 \text{ km}$, keringési ideje 76,2 év. Mekkora a Halley-üstökös sebessége napközben és naptávolban? (**156 km/s; 1,42 km/s**)

Előbb a területi sebesség számolandó, majd Kepler II. törvényét kell alkalmazni napközben és –távolban.

.22) Mennyi idő alatt esne a Föld a Napba illetve a Hold a Földbe, ha hirtelen nullára csökkenne a kerületi sebessége? (**64,6 nap; 4,83 nap**)

A Föld a Napba olyan elfajuló ellipszispályán esne, melynek kistengelye 0. Így $c=a$, tehát **a fókuszok a nagytengely végpontjaiban vannak.**

Az eredeti körmozgását végző Föld pályájának R sugara lesz most a nagytengely, így a **nagytengely hossza felére csökkent.** Kepler III. törvénye miatt így **a keringési idő $\sqrt{8}$ -ad részére csökken.**

A Napba esés **fél keringési idő** alatt történik.

.23) A Föld – Nap rendszer minden méretét (a pályasugarakat és az égitestek sugarát) úgy kicsinyítjük le, hogy a pályasugár 1 m legyen, de az égitestek *sűrűségei változatlanok* maradjanak. Mekkora volna ebben a modellben a Föld keringési ideje? (**1 év**)

A centripetális erőt a gravitációs vonzóerő adja. Ebből a Föld tömege „kiesik”.

Mivel azonban a sűrűség állandó, a Nap tömege a térfogattal arányosan csökken, az pedig a lineáris méretváltozás köbének arányában. A jobb oldalon a r^3 szintén ugyanilyen arányban. Tehát T nem változik.

.24) m_1 és m_2 tömegű csillagok egymástól R távolságban körpályákon keringenek közös súlypontjuk körül. Mennyi a keringési idejük? $\left[2\pi \sqrt{\frac{R^3}{\gamma(m_1+m_2)}} \right]$

A tömegközéppont helye számolható.

A gravitációs erő biztosítja a centripetális erőt, ez utóbbiban található a keringési idő.

.25) Két, egyenként $5,074 \cdot 10^{30}$ kg tömegű csillag egymástól mért távolsága 8 millió km. Közös tömegközéppontjuk körül körpályán keringenek. Mennyi a csillagok keringési ideje? **(2,00 nap)**

A tömegközéppont középen van. A gravitációs erő biztosítja a centripetális erőt.

.26) Két galaktika egymástól $2 \cdot 10^6$ fényév távolságban van, mindegyikük tömege $2 \cdot 10^{41}$ kg. Egymás körül nem forognak. Kölcsönös vonzásuk hatására mekkora gyorsulással indulnak el egymás felé és 1 év alatt mekkora utat tesznek meg? **($3,72 \cdot 10^{-14} \frac{m}{s^2}$; 18,5 m)**

A gyorsulást a gravitációs vonzóerő okozza.

.27) Mekkora az átlagos sűrűsége annak a gömb alakú bolygónak, mely a tengelye körül 6 óra alatt fordul meg és amelynek az egyenlítőjén a testek súlyát 10%-kal kevesebbnek mérjük mint a pólusán? **(3029 kg/m³)**

A pólusokon a test (pl. a Naphoz rögzített) IR-ben nem gyorsul, míg az egyenlítői test körmozgást végez.

A sarkon a súly a F_{gr} gravitációs erővel egyenlő. Az egyenlítőn $F_{gr} - T = F_{cp}$ és T a súlyerővel egyenlő.

Így F_{cp} 10%-a az F_{gr} -nek. Felírva mindkettő képletét, adódik az összefüggés R és a forgás periódusideje között.

A sűrűség M/V .

.28) Az R rádiuszú, m_2 tömegű karika középpontjában, síkjára merőlegesen rajzolt egyenesen, a karika középpontjától r távolságban m_1 tömeg van.

a) Mekkora erővel vonzzák egymást? $\left(\gamma \frac{m_1 m_2}{r^2} \cos^3 \propto \right)$

b) *Az m_1 tömeg mely helyzetében a legnagyobb a vonzóerő? $\left(r = \frac{R}{\sqrt{2}} ; F_{\max} = \gamma \frac{m_1 m_2}{R^2} \frac{2}{3\sqrt{3}} \right)$

a) Vegyünk a karika kerületén egy Δm_2 kicsi darabot. A rá ható gravitációs erőnek csak a tengelyirányú komponense a fontos (ui. a másik komponenst kiejti a kerületen szemben lévő darab hasonló komponense). Összegezzük ezen komponenseket a karika teljes kerülete mentén.

b) Az erőben csak az r ismeretlent meghagyva: $\gamma \frac{m_1 m_2}{R^2} \frac{r}{\sqrt{R^2 + r^2}^3}$. Vezessük be $x = \sqrt[3]{r^2}$ jelölést. Keressük az

$f(x) = \frac{\sqrt{x^3}}{\sqrt{R^2 + x^3}^3} = \sqrt{\frac{x}{R^2 + x^3}}$ függvény maximumát. (Mivel a $\sqrt{x}$ és az x^3 függvények szigorúan monoton növekedőek, ezért) elegendő keresni az $\frac{x}{R^2 + x^3}$ függvény maximumát pozitív x -ekre. Avagy a reciprokanak a minimumát: $\frac{R^2}{x} + x^2$ kell keresni. Ez utóbbihoz $\frac{R^2}{2x} + \frac{R^2}{2x} + x^2$ átalakítás után a számtani és mértani közép közötti egyenlőtlenség alkalmazásával juthatunk.

.29) A talajközeli felmelegedést követően felszálló meleg légáramlatokban lévő vízgőz a magasban a lehűlés miatt telítetté válik, és többnyire földi eredetű szennyeződéseknek kicsapódik. A vízcseppek átmérője ekkor kb. 20 mikrométer. Ezek a cseppek a környező levegőhöz képest lefelé kezdenek esni. Ez a sebesség elég kicsi ahhoz, hogy a csepp körüli légáramlás „réteges”nek (lamináris) legyen tekinthető. Ekkor a fellépő közegellenállási erő nagysága csak a sebesség első hatványával arányos: $F_k = 6\pi\eta r v$. (Ahol r a csepp sugara, η pedig a közeg anyagára jellemző, a hőmérséklettől jelentősen függő viszkozitás.)

a) Mekkora sebességgel esik egy 20 cm átmérőjű vízcsepp a környező levegőhöz képest, ha a levegő viszkozitása a felhőben uralkodó 0°C hőmérsékleten $\eta = 1,71 \cdot 10^{-5} Pa \cdot s$, sűrűsége pedig 1,30 kg/m³? **(1,30 cm/s)**

- b) A talaj közelébe érve az esőcsepp (sorozatos egyesülések és a környező levegő páratartalmának rácsapódása miatt) már 0,7 mm átmérőjűvé hízik. Mekkora lesz most a sebessége, ha az áramlás továbbra is réteges marad? **(15,93 m/s)**
- c) Méz üvegbe öntésekor 4 mm átmérőjű levegőbuborék került a mézbe, ami a felszín alatt 20 cm mélységben van. Mennyi idő alatt jön fel a méz felszínére? A méz viszkozitása 10 Pas, a sűrűsége 1,4-szerese a víz sűrűségének, a levegő sűrűsége 1,30 kg/m³. **(10,7 óra)**
- d) A méz pergetésekor sokkal kisebb levegőbuborékok is kerülnek a mézbe. Amikor ezek a felszínre jönnek, finom fehérnek látszó hab keletkezik a méz felszínén. Egy ilyen buboréknak a hordóban 1 m mélységből egy hétig tart, amíg a felszínre jut. Mekkora volt az átmérője? (Tekintsünk el a méret változásától a folyamat alatt.) **(0,146 mm)**
- a) A cseppre ható három erő egyensúlyt tart, amikor az állandósult esési sebesség már kialakult: nehézségi, felhajtó és közegellenállási erő. Az egyensúlyból: $v = \frac{2g}{9\eta}(\rho - \rho_{közeg})r^2$. (A levegőközeg sűrűsége a vízéhez képest nagyon kicsi, így a felhajtóerőnek itt alig van szerepe.)
- b) A lineáris méret 35-szörösére nőtt, a sebesség a sugár négyzetével arányos.
- c) Most a levegő tartalmú gömböcskére ható felhajtóerő nagyobb a nehézségi erőnél, de a mézkörnyezet viszkozitása is jelentősen nagyobb: $v = \frac{2g}{9\eta}(\rho_{levegő} - \rho_{méz})r^2$. (Negatív eredményt ad, a buborék felfelé jön.) A felfelé úton a sebesség állandó.

.30) Egy gömb alakú homogén bolygóból kibányászunk egy fele akkora sugarú gömb alakú üreget, mely a P pontban érinti az eredeti bolygófelszínt. Az eredeti bolygó felszínén mért gravitációs gyorsulásnak hányad része lesz a gravitációs gyorsulás a bolygó felszínétől R távolságra, illetve a bolygó felszínén ...

- a) ....az eredeti középpontból a P ponton átmenő félegyenest mentén? **(19,4%; 50%)**
- b) ...ezen félegyenessel ellentétes félegyenest mentén? **(23,0%; 94,4%)**
- c) ....ezen félegyenestre merőleges, az eredeti középpontból induló félegyenest mentén? **(22,2%; 91,2%, irányuk nem az eredeti középpont felé mutatnak!)**

Béla szerint az előző kérdésekre csak hosszadalmas számolások után lehetett válaszolni. Helyette egyszerűbbet javasol: Az eredeti bolygóból megmaradó 7/8 tömegű részt gondolatban ponttá zsugorítjuk a megmaradó rész tömegközéppontjába. Innentől a megmaradó rész gravitációs vonzóereje könnyen számolható bármely pontban.

- d) Számoljuk ki ilyen megfontolásokkal a P pontbeli gravitációs gyorsulást és vessük össze a fent számolt értékkel. **(76,2%, nem egyezik)**
- e) Hol a hiba Béla gondolatmenetében? **(?)**

a-c) A maradék test és az eltávolított test együttes vonzóereje egy adott pontban éppen az eredeti gömb vonzóerejét adja, tehát $F_{maradék} = F_{teljes} - F_{elvett}$ (vektorkivonás!)
 $F_{gr} = mg$ alapján adódnak a keresett g gyorsulások.

.d) A maradék test TKP-je az eredeti középponttól R/14-re van.

.e) Egy testet a tömegközéppontjába ponttá zsugorítva, a rajta kívüli testekre kifejtett gravitációs vonzóerő megváltozhat!

Gömb esetén, ha az teljes anyagában homogén, vagy legalábbis gömbhéjanként homogén, akkor nem változik meg a „kifelé” mutatott gravitációs hatása összezsugorítással. Ez a gravitációs erőtvény $1/R^2$ -es jellegéből adódik. Nem gömb alakú testeknél ez nem feltétlenül igaz.

Így pl. a maradék test által kifejtett gravitációs erő nem is mindig a maradék test TKP-jának irányába mutat! (Célszerű ellenőrizni a .c) pont esetében.)

.31) A Föld sugara R, a Holdé 0,27R, középpontjaik távolsága 60R. A Föld tömege a Holdénak 81-szerese.

- a) Melyik égitest átlagsűrűsége nagyobb? **(a Földé 1,59-szer)**
- b) A Föld-Hold egyenesen hol van az a pont, ahol a két égitest ugyanakkora erővel vonzza az űrhajót? **(54R távol a Föld középpontjától)**
- c) Hol van a két égitest rendszerének tömegközéppontja? **(A Föld felszíne alatt, a középponttól 0,732R távolságra)**

.a) $\rho = M/V$

- .b) $F_1 = F_2$ miatt a tömeg a távolság négyzetével egyenesen arányos.
.c) A tömegekkel fordított arányban kell felosztani a távolságot.

.32) Számítsuk ki a Föld tömegét és átlagsűrűségét az $R = 6307$ km sugár és a felszínen mért $g = 9,81 \text{ m/s}^2$ gravitációs gyorsulás értékéből. (**$5,97 \cdot 10^{24} \text{ kg}$; 5510 kg/m^3**))

$$M = \frac{gR^2}{\gamma} \text{ és } \rho = \frac{3g}{4\pi M}$$